

A kora-bizánci egyház kapcsolatai a Római Szentszékkel

OROSZ ATHANÁZ

Az I. és VI. Egyetemes zsinat között (II. rész)

Bonyodalmak az V. Egyetemes zsinat előtt és körül

1960-ban születet Nyíregyházán. Görög katolikus szerzetespap Dámócon, a Görög Katolikus Hittudományi Főiskola tanára. A tanulmány első részét lásd 2003. 6. számunkban.

¹O. Guenther (szerk.): *Collectio Avellana* (CSEL 35), II, Bécs, 1898, Epist. 159, 608.

²„Sequentes in omnibus apostolicam sedem et praedicantes eius omnia constituta, spero, ut in una communione vobiscum, quam sedes apostolica praedicat, esse merear.” Uo. 521–522. Magyar ford.: Fila B. – Jug L.: *Az egyházi tanítóhivatal megnyilatkozásai*. Kisterenye – Budapest, 1997, 108–109.

³*To próteion tu episzkopu Rómész*. Athén, 1964, 91.

⁴*Mansi VIII*, 1058–1065.

⁵Vö. Ch. von Schönborn: *La primauté*

A leghosszabb vita az V. Egyetemes zsinat előtt a Zénon császár *Henotikon*jával kapcsolatban kiközösített keleti egyházfőkről szólt. Harmincöt éven át Kelet és Nyugat szakadásban volt, amely csak I. Jusztinosz békítő egyházpolitikája hatására szűnt meg Hormisdas pápa idejében. Hormisdas elődje, Anastasius pápa már kész volt közösségre lépni Makedoniosszal, feltéve ha csak Akakiosz nevét — és csak egyedül az övét — nem említik a diptychonok.¹ Hormisdas viszont hosszas huzavona után 519-ben el is érte János konstantinápolyi pátriárkánál a következő formula aláírását: „Amint tehát elmondottuk, mindenben követjük az Apostoli Széket, és hirdetjük összes rendelkezéseit. És ezért remélem, hogy méltónak találtatom veletek abban az egy közösségben lenni, amelyt vall az Apostoli Szék; abban van a keresztény vallás egészséges, igazi és tökéletes szilárd mivolta...”²

Khrizosztomosz Papadulosz érsek szerint Hormisdas megpróbálta kicsikarni a monofizita befolyástól még épp csak akkor megszabadult Konstantinápoly részéről a hivatalos kapcsolat fölvetését, s a krisztológiai ortodoxia és a békesség kedvéért János konstantinápolyi pátriárkát úgyszólván kényszerítette annak aláírására.³ De nem szabad elfelednünk, hogy egy szemtanú leírása szerint maga a főváros népe követelte János pátriárkától, hogy vegye föl végre a diptychonba a négy egyetemes zsinatot, és küldje el a közösséget fölvevő szinodális levelét Rómába.⁴

János pátriárka hivatalosan aláírta ezt a *libellust*, s oly módon ismerte el Róma dogmatikai tekintélyét, ahogyan arra eddig még nem volt példa. Az alexandriai székből Bizánc által száműzött Talaia Jánostól kezdve az „akoiméta” szerzetesekig már eddig is sokan megtapasztalták, hogy az igaz hit megvallása egybeesik az Apostoli Székkel való közösséggel.⁵ De itt is ortodox teológusok hívják fel a figyelmet arra a téves megközelítésre, amely szerint ettől kezdve mindkét fél hirtelen ugyanúgy fogta volna fel az egyházi tekintélyt. A görögök számára a

romaine vue d'Orient pendant la querelle du monoénergisme et du monothélisme (VIIe siècle). Istina 21 (1976) 476–490, itt 477.

⁶Illam sedem apostoli Petri et istius augustae civitatis unam esse definitio In: Coll. Avell., Epist. 159, 608.

⁷Vö. J. Meyendorff: *Birodalmi egység és keresztény szakadások*, 281.

⁸Vö. J. Meyendorff: i. m. 297.

⁹Rom und die Patriarchate des Ostens, 20 idézi az Acta Romanorum Pontificum a S. Clemente I (c. 90) ad Coelestinum III (†1198), 431. oldaláról a 227. sz. dokumentumot.

¹⁰LP, 290. Vö.

J. Meyendorff: i. m. 297.

¹¹Vö. J. Meyendorff: i. m. 308.

¹²Vö. Hermianai Facundus műve, melynek címe *Tizenkét könyv a Három fejezet védelmében*. Szövege: PL 67, 527–854.

¹³A *Judicatum* teljes szövege elveszett, vö. az 553. évi zsinat *Aktáiban* idézett töredék (szerk. Straub). ACO, VI, 1, Berlin, 1971, 11–12.

¹⁴Vö. Hermianai Facundus második írása: *Adversus Mocianum*, PL 67, 853–868. Vö. J. Meyendorff: i. m. 313.

libellus szövege annak konkrét elismerését jelentette, hogy az apostoli római egyház az utóbbi hetven évben szilárdan kitartott az ortodoxia mellett. János pátriárka, mielőtt aláírta volna a dokumentumot, hozzáfűzött egy mondatot, melyben kijelentette, hogy a régi és az új Róma egyháza *egy egyház*: „Kijelentem — írta —, hogy Péter apostol széke és e császárváros széke egy.”⁶ Ez a kifejezés — J. Meyendorff szerint — amellet, hogy elismerte Róma apostoliságát és tiszteletbeli elsőségét, „azt sugallta, hogy a két székek abban az értelemben, ahogyan a 28. khalkedóni kánon meghatározta, azonos és egyenlő, mint az egy birodalom első és második fővárosának egyházai”.⁷ Mindenesetre 525-ben Bizánc minden kötelező tiszteletet megadott a római egyház fejének, és valamiképp elismerte Péter pásztori tekintélyének gyakorlását is.

Ennek megfelelően 536. február 2-án nagy pompával fogadták a Konstantinápolyba érkező Agapetus pápát, aki Anthimosz pátriárka lemondása után annak törvényesen megválasztott utódját, Ménaszt személyesen szentelte fel.⁸ Arról, hogy itt nem történt külső beavatkozás a helyi püspökválasztásba, W. de Vries kutatásai világosan tanúskodnak.⁹ Viszont miután Agapetus Konstantinápolyban meghalt, utódjának, Silverius szubdiakónusnak megválasztásáról így ír a *Liber Pontificalis*: „A zsarnok Theodahad nevezte ki püspöknek anélkül, hogy megvitatták volna a választást.”¹⁰ A világi hatalomnak a püspökválasztásba való beleszólását tehát, aminek a Keletet Nyugattól eltávolító következő ideiglenes szakadásokban nagy szerepe lesz, olykor Rómában is ismerték.

Az V. Egyetemes zsinatig az újabb egyházközi problémákat főként I. Jusztinianosznak az antiochiai „Három fejezetet” (κεφάλαια) elítélő határozata okozta. „Három fejezet” (κεφάλαια, *capitula*) alatt először azokat a *tételeket* értették, melyek Jusztinianosz anatómiaiban Mopszvesztiai Theodórosz, Kúroszi Theodorósz és Edesszai Ibasz írásai ellen megfogalmazódtak. Később azonban a „fejezet” szót, mivel a görög és a latin nyelvben közel állt a „fej” (κεφάλαια, *caput*) szóhoz, a három elítélt teológus személyére vonatkoztatták.¹¹ Az ügyben összekülönbözött a pápa és a császárváros vezetősége.

A Konstantinápolyba elhozott Vigilius a megfelelő eljárásnak azt gondolta, hogy ő mint Róma püspöke, miután tanácskozott a többi püspökkel, kimondja az ítéletet.¹² Vigilius tehát végül egy *Judicatumot* nyújtott át Ménasz pátriárkának, melyben hivatalosan elítélte a „Három fejezetet”.¹³ Miután a pápát Konstantinápolyba elkísérő papok megtagadták, hogy 549 karácsonyán közös liturgián vegyenek részt Vigiliusszal, a császári hatóságok erőszakot alkalmaztak az ellenzék vezéralakjainak kirekesztése végett.¹⁴ Jusztinianosz viszont, a korábbi megállapodással ellentétben, kiadott egy személyes *Hitvallást*,¹⁵ amely automatikusan egy ediktum jogi tekintélyével volt felruházva, s anatómiát mon-

¹⁵Magyar szövege és elemzése: Baán I.: *Justinianus császár teológiája*. Budapest, 1997, 169–197.

¹⁶Vö. J. Meyendorff: i. m. 314.

¹⁷Szövege: PL 69, 67–68.

Az V. Egyetemes zsinat

¹⁸Vö. J. Meyendorff: i. m. 314–315.

¹⁹*Mansi*, IX, 61–106. Vö. Denzinger – Schönmetzer: *Enchiridion Symbolorum*, 144 (n. 416–420).

²⁰Szövege: *Mansi* IX, 367–675; ACO IV, 1, 208–220.

²¹ACO IV, 2, 138–168, ill. PL 69, 143–178.

²²Novel. CXXXI.

dott a „Három fejezetre”. A pápa ezt a lépést a titkos megállapodás megsértésének tekintette.¹⁶

Vigilius tehát egy enciklikában panaszkodott, és kijelentette, hogy ő maga hű maradt a négy egyetemes zsinathoz.¹⁷ Jusztinianosz maga ugyan nem vonta vissza ediktumát, Ménaszat arra bízta, hogy kérjenek bocsánatot a pápától, s erősítsék meg újra a vele való hitbeli egységüket. Vigilius ezt elégségesnek találta, és Konstantinápoly új pátriárkájával, Eutükhiosszal közösségre lépett. 553. május 5-én pedig összeült a zsinat. Vigilius visszautasította, hogy akár csak képviselő útján is jelen legyen. Az egyház történetében ez volt a második alkalom, amikor egy magát egyetemesnek tekintő zsinat nem csupán Róma képviselője nélkül, hanem a pápa kívánságát egyenesen megszegve ült össze.¹⁸

Ilyen körülmények között a zsinat végeredményét már előre lehetett látni. A zsinati atyák mindnyájan egyetértettek abban, hogy a „Három fejezetet” el kell ítélni, és hogy még egyszer megpróbálják rábírní Vigiliust a zsinaton való részvételle. Vigilius az ügygel kapcsolatban benyújtotta a császárnak saját véleményét — vagy *Constitutumát*.¹⁹ Aztán pedig Vigilius anatómát mondott azokra, akik elítélik a „Három fejezetet”.

Jusztinianosz viszont azt javasolta a zsinatnak, hogy Vigilius nevét töröljék a diptychonokból, és őt magát „zárják ki a közösségből”, mivel, miután hét éven keresztül kitartott a „Három fejezet” elítélése mellett, most szembehelezkedett az egyház egyhangú véleményével. A zsinat egyhangúan beleegyezett, kijelentve, hogy ez a lépés „a régi Róma apostoli székével való egységet szolgálja” — hiszen eltávolítják a székben ülő méltatlan személyt! A záró ülést egy igencsak terjedelmes definíció jóváhagyásának szentelték, melyet tizennégy anatóma követett.²⁰

553. december 8-án Vigilius pápa megváltoztatta véleményét: levelet írt Eutükhiosz pátriárkának, melyben hivatalosan megbánását fejezte ki a *Constitutum* miatt. Szent Ágoston példájára hivatkozva kijelentette, hogy az atyák további vizsgálata meggyőzte a „Három fejezet” eretnek voltáról, és most már ő is anatómát mond rájuk.

554. február 23-án egy *Második Constitutumot* adott ki, melyben ugyanezen az állásponton maradt.²¹ Miután Vigilius mindezt elvégezte, kibékült a császárral, a konstantinápolyi diptychonokba pedig visszakerült a neve. Egyébként Jusztinianosz aztán jogalkotásában is megerősítette Róma előjogait: „A zsinatok döntéseit követve úgy határozunk, hogy a régi Róma igen szent pápája az első az összes főpap közül, s Konstantinápoly, az új Róma szent érseke a második helyet foglalja el Róma szent és apostoli széke után.”²²

Fellebezések Rómához az V. és VI. Egyetemes zsinat között

Jusztinianosz után egy ideig a császárok Rómára támaszkodtak nyugati egyházi politikájukban. Általában nem avatkoztak bele a

helyi püspökválasztásokba, azt azonban igen lényegesnek tartották, hogy megfelelő személyt válasszanak meg a római egyház püspökéül. Az ortodox történészek megítélése szerint ez nem jelentett cezaropapizmust, hiszen a császár tekintélye ettől fogva már inkább bizonyos gyakorlati szempontokra, mint a szorosan vett hitbeli definíciókra vonatkozott, s látjuk, hogy a hit nagy védői is éppen a császárral szembeszegülve lettek köztiszteletben álló szentek.

**Segélykérő levelek
Rómához**

Nyugaton viszont a Birodalom felosztása után már császári tekintély híján a pápa egyre többet átvett a császári feladatkörből is. Az tény, hogy egyre több keleti püspök keresett oltalmat és támogatást a hitvitákban önkényeskedő császárok elől Rómánál. J. Meyendorff szerint a pápához, a milánói püspökhöz és másokhoz közösen címzett segélykérő levelek azt tanúsítják, hogy sokak figyelmét a sajátos történelmi körülmények is Nyugat felé irányították, s nem kizárólag azért fordultak Rómához, mert az Apostoli Szentszék jogát érezték illetékesnek. Az 5. század elejéről idézi a 404-ben száműzött Aranyszájú Szent János esetét, aki nemcsak Ince pápához fordult, hanem Milánói Veneriushoz és Aquileiai Chromatiushoz is.²³ „Az ilyen kérelmekben a római püspök neve mindig elsőként szerepel, de az elsőbbségnek ez az egyértelmű jele sose zárja ki a többiek tekintélyét” — teszi hozzá. Keleten még sokan nem tartották kívánatosnak Róma beavatkozásait fegyelmi kérdésekben a távoli provinciák ügyeibe, noha ők is Péter és Pál főapostolokat tekintették a római egyház alapítóinak.²⁴ Kérdés, hogy a 7. század közepén a monotheléta császárok elől Rómába menekülő hitvallókról ugyanez elmondható-e.

²³Palladiosz: *Dialógus*,
2, PG 47, 12.

²⁴J. Meyendorff:
i. m. 87–88.

Szent Gergely pápa

II. Pelagius pápa halála után a nép I. Szent Gergelyt választotta Péter utódául. Gergely és a konstantinápolyi egyház között azonban nehézségek merültek fel. 595-ben a pápa hivatalosan érvénytelenítette Böjtölő János pátriárka döntését, aki eretneknek ítélte két görög klerikust. Miután ugyanis az érintett János és Athanasziosz fellebbezett Rómához, Gergely a szokásosnál is tágabb értelemben alkalmazta magára a szárdikai zsinat (343) kánonjait, amelyek lehetővé tették, hogy Róma érvénytelenítse más metropoliták döntéseit.²⁵ Mindenesetre ez a beavatkozás egyike volt azoknak a ritka joghatósági közbelépéseknek, amelyekre a keleti egyházfők kezdettől fogva érzékenyek voltak.²⁶

²⁵Vö. Denzinger –
Schönmetzer:
Enchiridion Symbolorum
55–56 (n. 133).

²⁶W. de Vries: i. m. 21.
„Interventionen Roms
auch auf diesem Gebiet
waren grundsätzlich
möglich, aber
äußerst selten.”

²⁷Ep I, 24, MGH,
Ep I, 28.

Figyelemre méltó azonban az, hogy a szent pápa nem vonta kétségbe Konstantinápoly második helyét Róma után, megelőzve Alexandriát és a többi fő püspöki széket. Ez a hagyományosan bizánci rend — amelyet Szent Leó sokat bíralt — jelenik meg Gergely megválasztását bejelentő zsinati levelében (590).²⁷ Az „Új Róma” pozíciójával kapcsolatos realista látásmódja ellenére azonban közismerten tiltakozását jelentette be Böjtölő Jánosnál, aki „ökumenikus pátriárká”-nak nevezte magát. A címet János ismételtén használta 595-ben Rómával való levelezése során. Szent Gergely Konstantinápolyba írt leveleiben meglepő módon félreérti

²⁸Vö. J. Pargoire:
*L'Église byzantine de
527 à 847.* Párizs, 1905,
50: „...des rescrits de
Justinien l'ont employé
pour les patriarches
Jean II, Épiphane,
Anthime et Ménas.”

²⁹Vö. J. Meyendorff:
i. m. 394.

³⁰Ep V, 41, MGH, Ep I,
331–335. Az eset elem-
zéséhez vö. H. G. Beck:
*Kirche und theologische
Literatur im
Byzantinischen Reich
(Handbuch der
Altertumswissenschaft
XII, 2, 1), München,
1959, 63–64.*

³¹Vö. J. Meyendorff:
i. m. 396.

³²Vö. J. M. Sansterre:
*Les moines grecs et
orientaux à Rome aux
époques byzantine et
carolingienne (milieu du
IVe – fin du IXe s.)* I–II,
Bruxelles, 1980–1983.

³³Schönborn:
i. m. 478.

„Monoenergizmus”

³⁴ACO, uo., 48.
Személyeik azonosí-
tásáról és a görög
szerzetesek zsinaton
betöltött szerepéről, lásd
J. M. Sansterre:
i. m. 117–119.

a címnek ezt az eredeti jelentőségét. A korábban Alexandria, Konstantinápoly és más püspöki székek, valamint Róma pápai által viselt „ökumenikus” jelző bizonyosfajta tekintélyt állított az *oikoumené*, azaz a „lakott földkerekség” keretein belül.²⁸ *De facto* elsősorban a konstantinápolyi püspökök használták. A bizánciak tudatában ennek bizonyára nem volt semmilyen fenyegető felhangja a Régi Róma „apostoli” és erkölcsi tekintélyére nézve, mivel a címet már eleve maga a római püspök is használta.

Gergely ezt az „ökumenikus” jelzőt (pontatlanul) mindig „egyetemes”-nek fordította, és megbocsáthatatlan göggel és hatalomvágygal vádolta János pátriárkát. Ha a püspökök közül az egyik egyetemes, a többit még csak püspökök sem lehet tekinteni.²⁹ Ezt a gondolatát próbálta Gergely megértetni leveleiben főpaptársaival, Antiokhiai Anasztasziosszal és Alexandriai Eulogiusszal.³⁰ Ez utóbbihoz intézett levelében Szent Gergely kifejtette a püspöki hivatallal kapcsolatos teológiai nézeteit, amelyek egyeztek azzal, amit az ortodox Kelet is hangoztat majd az egyház történetének későbbi szakaszában a pápai követelésekkel szemben. Gergely tehát az egyik legfőbb tanúja a „közösség ekkleziológiájának”, amely a keresztény történelem első évezredében összetartotta Keletet és Nyugatot. Meyendorff ebben az értelemben elismeri, hogy a pápákat ekkor még a keletiek is minden további nélkül elsőeknek tekintették. Persze nem olyan szempontból, amelyet Nagy Szent Leó óta eltérbe helyeztek a Szent Péterre hivatkozó apostoli Szentszék örökösei, hanem ahogyan Szent Gergely szerény megnyilatkozásai egybevágnak a helyi egyház teológiájának későbbi keleti megfogalmazásaival.³¹

A 7. század folyamán a római pápák szoros kapcsolatban maradtak Bizánccal, de a római klérusban is megnövekedett a görögök aránya.³² Egyre több görög szerzetes telepedett le főként a Szent Száva monostorban, köztük Moszkhosz János és kísérelője, Szent Szóphroniosz,³³ valamint „sok istenfélő apát és szerzetes a görögök közül, akik vagy már hosszú ideje (Rómában) laktak, vagy nemrég érkeztek: Theodórosz, Thalassziosz, Geórgiosz és más istenszerető férfiak.”³⁴

Hérakleiosz császár idejében (610–641) I. Honorius pápa (625–638) a rómaiak körében nagy népszerűsége tett szert azzal, hogy „Gergely nyomdokait követte”, és a „nép vezérének” (*dux plebis*) hívták. Sajnálatos módon az egyházban rossz emlék maradt fenn róla Szergiosz pátriárkához írt végzetes levele miatt, melyben a monothelétizmust támogatta (634). Szergiosz konstantinápolyi pátriárka ugyanis a birodalom egységesítésén fáradozó császár teológiai tanácsadójaként egy olyan formulát dolgozott ki, amely szerint a Krisztusban lévő két természet *hüposztatikus egysége* feltételezi, hogy Krisztusban egy *istenemberi energia* van. A Hérakleiosz által alexandriai érseknek kinevezett Kürosz lett a „monoenergizmuson” alapuló egyházi egyesülések megvalósító-

ja, amikor 633. június 3-án ünnepélyes liturgiát végzett Alexandriában, ahol — Szergioszhoz írt levele szerint — „a teljes theodosziánus klérus” az ő kezéből vette az eucharisziát.³⁵

Szent Szóphroniosz

³⁵A levél a VI. Egyetemes zsinat *Aktái* között szerepel (*Mansi*, XI, 561 D – 564 A).

³⁶Vö. J. Meyendorff: i. m. 448–449.

³⁷PG 87, 3188 D – 3189 A. Idézi Schönborn: i. m. 480–481.

Ez ellen a tévtanokra épült egység ellen Szent Szóphroniosz határozottan felemelte a szavát, és Konstantinápolyban visszavonulásra készítette Szergioszt. Majd pedig az idős Szóphroniosz, miután befejezte tárgyalásait Szergiosszal, visszatért Palesztinába, ahol szinte azonnal jeruzsálemi pátriárkává választották.³⁶ A Rómával való közösséget fölvevő szinodális levelében a következőket fogalmazta meg: „az igaz hit forrásaként szent és tiszteletreméltó írásként elfogadom a nagy és isteni Leónak a rómaiak szent egyházából Isten által adott és ihletett levelét... s ezt a levelet az orthodoxia oszlopának nevezem... Ezzel az isteni levéllel együtt úgy fogadom az ő (Leó) összes többi levelét és tanítását is, mint amelyek magának az apostolfejedelem Péternek az ajkáról fakadtak.”³⁷

Mivel az alexandriai uniónak messzemenő következményei voltak, Szergiosznak feltétlenül értesítenie kellett a Rómában székelő Honoriuszt. Jelentenie kellett Szóphroniosz pátriárka tiltakozását az „egy energia” kifejezés ellen, és levélben be kellett számolnia *Pszéphosza* tartalmáról, amely azzal, hogy megtiltotta az „energia” szó használatát, előkészítette a váltást a monothelétizmusra.

Honorius pápa és Szergiosz pátriárka

³⁸*Mansi* XI, 540 BC.

³⁹*Mansi* XI, 537–544.

⁴⁰Vö. J. Meyendorff: i. m. 452.

⁴¹Uo.

⁴²A császár később tagadta, hogy ő lett volna a szerző. Így írt IV. János pápának: „Amikor visszatértem Keletről, [Szergiosz] megkért, hogy írjam alá és hirdessem ki” (*Mansi* IX, 9).

⁴³Pürrhosz közreműködéséről lásd *Mansi* X, 741.

Honorius pápa nyilván nem volt felkészülve annak a bonyodalomnak a megoldására, amellyel Szergiosz levelében találkozott. Ez utóbbi elvetette a „monoenergizmust” mint kétértelmű és vitatható tant, de hangsúlyozta, hogy Krisztusban egy isteni cselekvő van, ami kizárja „két (egymással ellentétes) akarat” létét. Honorius ennek alapján jelentette ki, hogy „az emberség a mennyből szállt alá az Istenséggel együtt. Ezért a mi Urunk Jézus Krisztus egy akaratát is valljuk”.³⁸ Ez a közvetlen váltás a monothelétizmusra volt Honorius híres „bukása”, ami miatt a VI. Egyetemes zsinat (681) elítélte.³⁹ Anélkül, hogy tagadnánk a pápa jó szándékát — amit Maximosz hitvalló is igyekezett bizonyítani —, az nyilvánvaló, hogy az egy akaratról tett hitvallása végzetes hiba volt: „nemcsak mások hibái felett hunyt szemet, hanem végső soron egy eretnek formulát is megfogalmazott”.⁴⁰

Szergiosz nagy megnyugvással fogadta Róma válaszát. „Úgy tűnt, a terminológiai problémák megoldódtak” — írja Meyendorff. Többé már nem kellett a félreérthető „egy energia” tanához ragaszkodni, mivel az a tény, hogy Honorius hivatalosan szentesítette az „egy akarat” fogalmát, tágra nyitotta a kaput egy vonzó krisztológiai álláspont előtt: hogyan birtokolhat Krisztus egy hüposztázisza egynél több akaratot?⁴¹ Végül egy döntő jelentőségű dokumentumot terjesztettek aláírás végett Hérakleiosz császár elé, amelyet Szergiosz írt meg Pürrhosz apát közreműködésével.⁴² Ez volt a 638. évi *Ektheszisz*.⁴³ Az írás elveti a monoenergizmust, és szinte szóról szóra megismétli a heterodox *Pszéphosznak*

Ektheszisz

⁴⁴Szövege: *Mansi X*,
992 C – 997 A.

⁴⁵„Tunc monachum,
nunc vero, ex audito,
episcopum Hierosoly-
mitanae urbis
constitutum”
(*Mansi XI*, 537).

⁴⁶Th. Pol. XX, PG 91,
237 C – 245 D; XII, PG
91, 141 A – 146 A.

⁴⁷Th. Pol. XII,
PG 91, 143 B.

Szent Maximosz

⁴⁸„maximae et
apostolicae ecclesiae”
(Ep A, *Mansi X*, 678 B).
J.-Cl. Larchet: *Maxime
le Confesseur médiateur
entre l’Orient et
l’Occident*. Párizs, 1999,
134–135. ennek alapján
különbséget tesz azon
erkölcsi tekintély között,
amely Rómát mint Apos-
toli Széket illet meg,
illetve azon hatalom kö-
zött, amelyet azért adtak
neki, mert a főváros
egyháza volt.

⁴⁹*Le sens de la primauté
romaine chez saint
Maxime le Confesseur*.
Istina 21 (1976) 6–24, itt
8. Mindenesetre ő is el-
ismeri, hogy ennek elle-
nére az új pápa szokott
szinodális levelet küldeni
a keleti pátriárkáknak.

⁵⁰Th. Pol. XII,
PG 91, 144 A.

azt a részletét, amely Krisztust isteni és emberi tetteinek egyetlen cselekvőjeként és alanyaként jelöli meg, majd a következő mondatot idézi Honorius leveléből: „A mi Urunk Jézus Krisztus egy akaratát valljuk.”⁴⁴ Nem kétséges, hogy Szergioszt, akit korábban elbizonytalanítottak Szóphroniosz ellenvetései, felbátorította Honorius talán váratlan erőteljes támogatása, és úgy döntött, közvetlenül szembefordul a jeruzsálemi pátriárkával. Pedig Honorius egyáltalán nem vonta kétségbe Szóphroniosz pátriárkai méltóságát már azelőtt sem, hogy egyáltalán tudomására jutott volna a megválasztása és beiktatása.⁴⁵ Szergiosz viszont, miután a konstantinápolyi helyi zsinattal szentesítette az *Ekthesziszt*, a következő évben meghalt. Utóda, Pürrhosz pátriárka — Szent Maximosz levelezőpartnerre, majd későbbi ellenfele — a dokumentum egyik megfogalmazója, a császár jóváhagyásával az *Ekthesziszt* a birodalom hivatalos hitvallásává nyilvánította.

Az Afrikában élő menekültek között volt Maximosz is, aki 640-től már nyíltan támadta a monotelétizmust. Ugyanakkor igyekezett mentetetni Honorius pápa jóhiszeműségét, s mindvégig rendíthetetlen bizalmat mutatott a Római Szentszék irányában. Marinosz ciprusi presbiterhez, aztán pedig a Péter prefektushoz intézett XII. teológiai „opusculumában” elhárította az eretnesség gyanúját a pápa felől, s az általa „nagyak” és „isteninek” nevezett Honorius alapvető orthodoxiája mellett kardoskodott.⁴⁶ Előbbi írásában Athanasziosz mellett emlegeti, az utóbbiban pedig IV. János és Theodoros pápa, illetve Szóphroniosz pátriárka mellett sorolja föl a gyanús hírű pápa nevét. Teljesen meg van győződve a pápa igazhitűségéről, sőt hogy ő maga a védőbástya a monotelétizmussal szemben.⁴⁷

A továbbiakban is erősödik a Rómába vetett bizalma. Severinus pápa megválasztásának ratifikálása ügyében dicséri a Konstantinápolyba érkezett római apokrisziáriusok ügybuzgóságát, akik „a szilárd és legnagyobb és apostoli egyháznak”, „a megingathatatlan sziklának” képviselőiként jártak el.⁴⁸ A régi Róma primátusi tekintélyét tehát nem elsősorban fővárosi minősége, hanem apostoli eredete alapozta meg. „Róma egyháza és papsága régtől fogva egészen mostanáig a legidősebb a nap alatt lévő összes egyház közül. S mindegyiket fölülmúló tekintélye van, amelyeket a zsinatoktól és apostoloktól, nevezetesen pedig azok fejedelmétől nyert el, s az az osztályrésze, hogy főpapságának betöltéséhez nem kell hivatalosan bármiféle szinodális levelet írnia vagy készítenie, jöllehet a többiek még ezen a ponton is alá vannak vetve neki a papi jog alapján.” A Római Szentszékét betöltő új pápát tehát senki sem kényszerítheti arra, hogy hitét szinodális levelekkel a császár vagy a többi pátriárkátus felé igazolja, mert hite nincs alávetve mások döntésének — érvel a levél tartalmából J. M. Garrigues.⁴⁹ Róma egyháza a monoteléta vitában már egyértelműen azonosítható a katolikus egyházzal,⁵⁰ s

⁵¹Larchet: i. m. 136
ezzel kapcsolatban
szembehelyezkedik a
Szent Leó mint „Péter
utódja” által kialakított
„vicarius”-elmélettel.

⁵²Mansi X, 704 D. A
Szóphroniosz pátriárka
utáni helyzet elemzésé-
hez vö. Larchet: i. m.
142–143 és Schönborn:
i. m. 488–489.

Maximosz és Pürrhosz vitája és hitvallása

⁵³PG 91, 328–329.
A „boldogságos” jelző
hitelességével kapcsola-
tos vitához lásd
J. M. Garrigues:
i. m. 13.

⁵⁴Th. Pol. XII,
PG 91, 144 CD.

⁵⁵PG 91, 137–140.
Magyarul: *A Katolikus
Egyház Katekizmusa*,
179 (n. 834).

**Róma újabb
beavatkozásai
fegyelmi ügyekbe**

ezért semmilyen hatóság nem bírálhatja felül. Az ortodox ma-
gyarázók szerint viszont a pápának is kellett szinodális leveleket
küldenie az igazhitű pátriárkáknak, s a korábbi evangéliumi uta-
lással itt a Keletről érkező hitvalló még föltehetőleg nem Péter
utódainak Krisztus-„helytartói” tekintélyét, hanem azt az igaz
hitvallást jelöli, amelyre az egyház épült.⁵¹ Az utalásokból az is
kiderül, hogy a hitvalló egyre szorosabb kapcsolatba került
Honorius utódaival, mégpedig Severinus, IV. János és főként
Theodorus pápával. Ez utóbbival együtt szervezhették meg
Pürrhosz áttérésének ügyét: a volt pátriárka „meggyőzését”. A
pátriárkát ugyanis egy palotai intrikával letették hivatalából, de
dogmatikai tévedéseit nem ítélték el, s ez különösen is nyugta-
lanította Theodorus pápát. A konstantinápolyi utód, II. Pál
ugyanis ugyanúgy monotheléta maradt, ahogyan Pürrhosz volt,
sőt téveszméi támogatására megnyerte magának az Alexandria
és Antiochia székét betöltő „ortodox” pátriárkát, sőt a jeruzsá-
lemi egyházat is, melyet Szóphroniosz pátriárka halála óta több-
ségben monotheléta püspökökből álló szinódus vezetett.⁵²

645-ben Gergely prefektus elnökletével Karthágóban hivatalos
vitát szerveztek Maximosz és Pürrhosz volt pátriárka között. En-
nek során a hitvalló még mindig védelmezte az általa „boldog-
ságosnak” nevezett Honorius pápa jó szándékát.⁵³ Egyébként a
vita azzal a meglepő eredménnyel zárult, hogy Pürrhosz hivata-
losan elfogadta az ortodoxiát és Rómába távozott. A konstanti-
nápolyi monotheléta udvar ezeket az eseményeket Maximosz és
a pápa összeesküvéseként értelmezte. Szent Maximosz 646-ban
elhagyta Karthágót, és követte Pürrhoszt Rómába. Szerinte
ugyanis fontos, hogy a megtérő eretnek „mindenekelőtt a római
Szentszékhez siessen elégtételt szolgáltatni... Hiába beszél, ha
nem könyörög a rómaiak nagyon szent egyházánál a pápának;
tehát annál a szent Szentszéknel, amely magától a megtestesült
Igétől és a szent kánonok és rendelkezések értelmében minden
szent zsinattól megkapta és birtokolja azt az uralmat, tekintélyt
és a hatalmat, hogy megkössön és feloldozzon mindent Isten
minden szent egyházában, ami csak a földkerekségen találha-
tó”.⁵⁴ Tehát hitte és vallotta, hogy az igaz hit ügyében Róma az
egész katolikus egyházat képviseli. Ugyanezt fogalmazza meg
az egyik rövidebb írásában: „A megtestesült Ige hozzánk való
leereszkedésétől kezdve minden keresztény egyház mindenütt a
nagy egyházat, mely itt van (Rómában), tartotta és tartja egyet-
len támpontnak és alapnak, mert magának az Üdvözítőnek az
ígéretei szerint a pokol kapui nem vettek soha erőt rajta.”⁵⁵

Ugyanakkor kétségtelen, hogy egyre gyakoribbak lettek Róma
beavatkozásai fegyelmi kérdésekben a távoli provinciák ügyeibe.
Ilyen volt például a Szentföld, ahol Szóphroniosz halála (639)
után az arab invázió miatt 22 évig nem lehetett pátriárkát választani.
Ebben a helyzetben Rómának ugyan nincs jogköre az új pát-

⁵⁶„Potestas nobis defuit ad promovendum patriarcham Hierosolymorum” – állítja maga Szent Márton pápa (Mansi X, 822).

⁵⁷Mansi X, 699.

⁵⁸Mansi X, 900.

⁵⁹Mansi X, 893 D – 896 A.

Igényelt római beavatkozások

⁶⁰Philadelphia érsekét, Jánost. Vö. Schönborn: i. m. 488–489.

⁶¹Mansi X, 904 E – 916 E.

⁶²Mansi XI, 17 E – 18 B. Vö. Schönborn: i. m. 483.

⁶³Mansi X, 678 B. Vö. V. Croce: *Tradizione e ricerca. Il metodo teologico di San Massimo il confessore*. Milano, 1974, 115–131.

⁶⁴R. Riedinger: *Die Lateransynode von 649 und Maximos der Bekenner*. In: *Maximus Confessor*. 111–122.

Hítvalló Szent Maximosz pere

riárka kinevezésére⁵⁶ vagy a választás meggyorsítására, de az épp jeruzsálemi származású Theodorus pápa⁵⁷ kinevezett oda egy apostoli vikáriust, Szóphroniosz egykori tanítványát és bizalmasát, Dorai Istvánt, aki 649-ben a lateráni zsinaton így adott szót erről: „[Theodorus pápa] adott rendeletet nekem, aki saját apostoli levelével nevezett ki helytartójának.”⁵⁸ István saját beszámolója szerint pedig maga Szóphroniosz küldte őt annak idején Rómába a következő biztatással: „Menj a föld egyik határától a másikra, egészen addig, míg el nem jutsz az Apostoli Székhez, oda, ahol az igaz hit alapjai vannak.”⁵⁹ A római beavatkozást azonban még ortodox körökben is gyanakvással fogadták, sőt személyes intrikák alapján elutasították, úgyhogy a Lateráni zsinaton új apostoli vikáriust kellett kinevezni a helyébe.⁶⁰

Ezek a római beavatkozások mégsem voltak önkényesek. A keletiek közül többen, például a ciprusi érsek, Szergiosz, aztán pedig a Rómába menekült görög szerzetesek kifejezetten kérték „az Apostoli Szentszék” közbelépését a monothelétizmus megszüntetése érdekében.⁶¹ S ilyen közbelépés történik majd egy-két évtizeddel később egy másik ciprusi püspök, jappai János kérésére is, akit egy ciprusi szinodus letettek nyilvánított, de ő Rómához fordult (*ad limina apostolorum*). Ott pedig Vitalianus pápa saját szinodusával felülvizsgálta és felülbírált a ciprusi határozatot.⁶² Szinte ugyanígy kérte a Karthágóba menekült görög szerzetes, Maximosz is Pürrhosz ügyének római felülvizsgálatát. Fordulhatott volna Konstantinápolyhoz is, de rendíthetetlenül vallotta, hogy Róma az a „legnagyobb és apostoli szék”,⁶³ amelyhez mindenkinek minden időben mindenhol fordulni kell.

Pürrhosz, amint megérkezett Rómába, ünnepélyesen áttért a monothelétizmusról az ortodoxiára. A palesztinai, görög származású Theodorus pápa szívélyes fogadtatásban részesítette, s ő már nyilvánvalóan jobban megértette a monothelétizmus természetét. Végre egyértelműen kifejezte álláspontját, hiszen hivatalosan is szakított Pál konstantinápolyi pátriárkával. Ámde Pürrhosz a Konstantinápolyi székre pályázva újra csak eretnek lett, ami miatt Róma kitagadta. Időközben Theodorus pápa is meghalt. Az új pápa, Márton rendkívül válságos helyzetben került az egyház élére. Gyorsan zsinatot szervezett a lateráni palotába, s ott a jelenlévő püspökök aláírták a Maximosz hitvalló segítségével szerkesztett igazhítű hitvallást Krisztus csorbítatlan emberségéről és emberi akarataról.⁶⁴ Ezért azonban a közben megbetegedett pápa az életével fizetett, hiszen az exarcha letartóztatta, s koholt vádak alapján a Krím-félszigetre száműzték. Itt érte a halál, hosszas szenvedés után 655. április 13-án.

Ezután az ellenállás egyetlen egyszerű szerzetesben, Szent Maximoszban összpontosult. Tárgyalásán először politikai vádakot hoztak fel ellene, de a bírák ezt nem tudták bizonyítani. Ekkor a császár megbízottai nyíltan megkérdezték: „Nem vagy kö-

- ⁶⁵Rel. Mot. PG 90, 128 B.
- ⁶⁶Rel. Mot. PG 90, 120 C és Ep. An. PG 90, 132 A. Elemzésükhöz vö. Larchet: i. m. 182–183.
- ⁶⁷Rel. Mot. PG 90, 121 D – 124 A.
- ⁶⁸Larchet: i. m. 183.
- ⁶⁹Th. Pol. XII, PG 91, 144 CD.
- ⁷⁰„A hit fényes öröksége az, hogy szívünk mélyéből és ajkunkkal azt valljuk, amit az Atyák tanítottak nekünk, s hogy kövessük azokat, akik kezdetben az Ige szemtanúi és szolgálói voltak” (Ep. XII. PG 91, 465 D – 468 A). Vö. Larchet: i. m. 184. és 190.
- ⁷¹Larchet: i. m. 186–188.
- ⁷²Ep. Cal. PG 90, 136A szavait idézi Larchet: i. m. 191. Vö. Croce: i. m. 66–69.
- zösségben a konstantinápolyi székkel?” Maximosz erre így felelt: „Nem vagyok közösségben, mert elvetették a négy szent zsinatot az Alexandriában elfogadott Kilenc Fejezet (azaz Kürosz 633. évi uniója)..., és nemrég a *Tüposz* révén.” A Hitvalló tehát az egyetemes zsinatok tekintélyét tartotta mérvadónak. Vádlói szemére vetették a császár iránti hűtlenséget és azt, hogy a Lateráni zsinaton a latinokhoz állt: „Miért van az, hogy te a rómaiakat szereted, a görögöket pedig gyűlölöd? — Isten szolgája így felelt: Parancsunk van az Úrtól arra, hogy ne gyűlöljünk senkit. Szeretem a rómaiakat, akik egy hiten vannak velem, s a görögöket ugyanígy, hiszen egy nyelvet beszélnek velem.”⁶⁵ Amikor pedig Maximosznak maga Péter pátriárka előtt kellett megjelenie, a pátriárka újra csak a maga monotheléta pártja által meggyőzött egyházfők névsorát lobogtatja előtte, s ezzel zsarolja: „Ugyan miféle egyházhoz tartozol? Bizánchoz? Rómához? Antiochiához? Jeruzsálemhez? Nézd, ezek már mind egyesültek... Ha tehát a katolikus egyházhoz tartozol, lépj te is egységre!” Ő így felelt: „a katolikus egyház nem más, mint a mindenség Istenébe vetett hit helyes és üdvös megvallása...”⁶⁶ Tehát a Hitvalló mindvégig rendíthetetlen bizalmat mutatott a Római Apostoli Szentszék felé, de ebben is a leglényegesebbnek az igaz hitvallást tartotta: „Mégsem tehetem meg, hogy Istent szomorítsam el hallgatással, mikor ő maga utasított, hogy beszéljek és hitvallást tegyek.”⁶⁷ Az a tény, hogy a zavaros időkben Szóphroniosz halála óta a római pápa maradt az egyetlen igazhitű egyházfő a „pentarkhia” pátriárkai székei közül, Maximosz hitvallót megerősíti abban a meggyőződésében, hogy a hit legfőbb támasza és biztos védelmezője itt van. De az ortodox kommentárok szerint ez még nem jelent „előjogot ennek a hitnek a meghatározására”.⁶⁸ Hiszen a Római Szentszéknek, amely nemcsak „magától a megtestesült Igétől”, hanem „a szent kánonok és rendelkezések értelmében minden szent zsinattól” is kapta azt a hatalmat, hogy megkössön és feloldozzon mindent,⁶⁹ az ortodoxok szerint tartania kell magát az apostoli tanokat megerősítő és valóban szent atyák hangját képviselő igazhitű zsinatokhoz is.⁷⁰ Tehát az „igaz hitvallás” végső kritériuma alól még neki sem lehet „felmentése”.⁷¹ Mert a katolikus egyház Maximosz hitvalló szerint nemcsak „a nagy egyház, mely itt van (Rómában)”, hanem „az Isten által megalapított egyház”.⁷²

Összegzés a végleges egység reményében

Ez a befejezés is arra utal, hogy a keleti egyházzal folyó párbeszédnek arra az igazhitű életközösségre kell irányulnia, amely a keleti egyházak és Róma között az egység századaiban volt meg. De nem szabad idealizálnunk ezt a kort sem. Amikor a II. Vatikáni zsinat „mindenkit arra buzdít, hogy... minderről a valóságnak

⁷³UR 14. megfelelő képet alakítsanak ki magukban”,⁷³ nem könnyű feladat elé állítja az egységéért munkálkodni kívánókat. Elemzésünk is megmutatja, hogy a római primátus gyakorlása igen sokat fejlődött a századok során, s óhatatlanul összeütközésbe került a keletiek által elvárt formákkal. Tehát a zsinati buzdítást bevezető mondatok közül sematikusnak tűnik a kezdő állítás: „Kelet és Nyugat egyházait... a hit és a szentségi élet testvéri közössége összekapcsolta egymással, s ha nézeteltérések támadtak köztük a hit vagy a fegyelem dolgában, közös egyetértéssel követték a Római Szék irányítását.”⁷⁴ A II., IV. és az V. Egyetemes zsinat után egy ideig szinte szünetelt a keleti egyházak és Róma közötti hivatalos kapcsolattartás, és épp 1450 éve, a II. Konstantinápolyi zsinat után egy fél évvel nem a keletiek „követték a Római Szék irányítását”, hanem Vigilius pápa tért vissza a bizánci zsinati határozathoz. Aztán Honorius híres „bukása” után két évtizeddel még I. Jenő és a konstantinápolyi monothelétákkal közösségben maradt Vitalianus pápa sem állt mindig igazán hivatása magaslatán.⁷⁵ Ugyanakkor a legtöbbször idézett ortodox történészek is belátják, hogy a vizsgált korszakban a birodalmi egységtörekvések csődjével egyidejűleg — Honorius esetét kivéve — a Római Szentszék az igaz hit védelmezője volt, és a további tanfejlődés szilárd alapja lehetett. Ennek egyértelmű tanúja például Maximosz hitvalló, aki minden ellenkező jel ellenére is mindig feltétlen bizalommal szól a Római Szék irányító szerepéről. Ám az ókeresztény egyházban még nem uralta az ekklezológiát a római primátus olyan szemlélete, amely mellett ne érvényesülhetett volna az egyházszervezetnek egy „keletibb” felfogása, amely ugyanúgy legitím lehetett, amennyiben tekintettel volt az előbbinek alapelveire.⁷⁶ A testvéregyházak élete igen aktív volt keleten is, s ebből a keresztény nyugat bőven merített az egyetemes zsinatokon jóváhagyott tanítás vagy egy-egy kiemelkedő keleti teológus és hitvalló jóvoltából. De olykor hosszabb-rövidebb időszakra meg is szakadt a közösség. A keleti egyházak és Róma ugyanazokról a jelenségekről és eseményekről képesek voltak homlokegyenest ellenkező előjelű magyarázatokat adni. Mégis éppen az a biztató, hogy kisebb-nagyobb „hatásszünetek” után újra meg újra egymásra találtak, visszatértek valamiféle közösségre. Csak amikor a két egyház különböző fejlődése során már végképp nem volt meg a kölcsönös megértés és szeretet, ez vezetett el a „nagy szakadáshoz”. Ennek felszámolásán munkálkodunk most, ha „a keleti egyházak keletkezésének és fejlődésének körülményeivel” számot vetve, s azokat még részletesebben kutatva, a nyugati és keleti egyházak végleges egységének helyreállítását tűzzük ki célul.

⁷⁴UR 14.

⁷⁵Vö. Meyendorff: i. m. 469–470: „Vitalianust megválasztásakor II. Konsztansz értékes evangéliumos könyvvvel ajándékozta meg, a pápa pedig ünnepélyesen fogadta a Rómába látogató monotheléta császárt, Márton és Maximosz gyilkosát.”

A „nagy szakadás” felszámolásáért

⁷⁶Vö. E. Lanne: *Tradition et communion des Églises* (BETL 129) Leuven, 1997, 446. Így a „közös egyetértéssel követték a Római Szék irányítását” alapelv általánosítása történelmi szempontból túlzásnak tűnik.